

A teve orra és a könyvtárszakma gondterheltsége

– A békéscsabai kihelyezett NKA ülésre előzetesként –*

„Ami lélektanilag abszurdum, arról előbb-utóbb kiderül, hogy gazdaságilag, kulturálisan és egyébként is az.”

John le Carré az „Éjszakai portás”-ban elmesél egy beduin történetet. Arról szól, nem szabad hagyni egy teve orrát bedugni a sátorba, mert ha igen, utána jön az egész teve. A teve orra itt a siránkozásra, demoralizáltságra, panaszkodásra utal. Van-e ezekre ok a kényszerítő-megszorító pénzügyi körülmények között? **Igen.** Van-e a szakmának átfogó javaslata – ideértve, ha nem sértő, a szakfelügyeletet is – a helyzet jobbítására, racionalizálásra, esetleges struktúra-váltásra a gazdaságosabb működés érdekében? **Nincs.** Vagyis nem látszik, hogy volna legalább elviekben kibontakozási **perspektíva**. Erre persze az is mondható, miféle perspektíváról eshet szó, amikor sok esetben valóban napról napra folyó küszködés, vegetálás folyik a könyvtárakban. Miből, mitől várható ilyen ellentmondásos szituációban az alagút végén a fény? Semmiképpen nem válasz erre azonban a TV által felidézett zseblámpával botorkáló olvasó és könyvtáros az OSzK-ban. Ugyanez vonatkozik a tervezett többszörösre, akár tízszeresre emelendő könyvtárhasználati tarifákra,** A személyi leépítésekre, a fantomnak tűnő Világbank-hitel mannára, az információs autósztáradá hüvöletére és hasonlókra. Nem holmi kipellengérezésről, vagy a szomszédok bírálatáról van szó (egyik szomszéd füje sem zöldebb immár). E közlemény szerzője munkatársaival együtt maga is jól ismeri a nehézségeket, három héttel ezelőtt például még úgy volt, hogy az ország legjelentősebb folyóirat-gyűjteménye (MTAK) egyetlen külföldi folyóiratot sem tud megrendelni. Azóta egy zanzásított rendelés elment.

Mindenre kiterjedő megoldás nincs, de öntudatosabb és egészségesebb szemlélet elképzelhető. Nyilvánvaló, hogy rövid távon kibontakozás nem várható,

---

* 1995. szeptember 22.

** Hír van arról, hogy több könyvtár is készül megtárgyalni tarifa-emelést. „Non bis in idem”, a római jog szerint nem lehet ugyanazért a dologért kétszer felelősségre vonni valakit. Közpénzen fenntartott könyvtárak ne akarják az adófizetők pénzét kétszer megcsapolni. A 2000 forintos felsőoktatási díj mellett még 1–2000 forintos könyvtárhasználati díj is? És ha a diákok ezrei járdákra ülnek le, mert kiszorultak a könyvtárakból? De itt már átészúsz a dolog szakmából a politikába. Azok foglalkozzanak ezzel, akiknek erre van iparuk. Ez csak figyelmeztetés az összefüggésekre. Nem a díj nagyságáról van szó, hanem állampolgári-csiberi alapjogról.

nemcsak az általános gazdasági helyzet miatt, de a szakmai szemlélet sem igen segít hozzá ennek körvonalazásához. Valószínűleg a gondterheltséggel küszködő szakma nem lesz boldog attól, ha a **jövőkéről** beszélnek neki, márpedig ez az egyik legnagyobb kulturális hiánycikk. Itt és most eltekintek az MKM sokat vitatott 12 pontjától, ami voltaképp ma még inkább politikai kategória.

Mivel ez az „előzetes hozzászólás” az NKA kihelyezett ülése alkalmából szól, helyet ennek az ülésnek a Megyei Könyvtár ad, magam pedig az NKA-ba 6-7 szakmai szervezet (könyvtár, levéltár, múzeum) képviselőjében kerültem be, észrevételeim az NKA-n belül mindenképp előtt a közgyűjteményekre, és ezeken belül a könyvtár-szakmára vonatkoznak. **Jóindulatú elfogultságomat** a közgyűjtemények iránt nem is takarom, de ennél is fontosabb a tisztánlátás ezek szerepét illetően. Úgy érzem, hogy a közgyűjtemények nincsenek a helyükön az országban és az NKA-n belül. Emellett is leszögezni kívánom, amit betegségem miatti távollmaradásom ideje alatt az év első negyedében tett hozzászólásomban írásban, majd szóbelileg is megtettem, hogy **az NKA szerepét nagyra tartom**. Más kérdés, hogy közel két tanulóév után érdemes elgondolkozni egyes **strukturális** kérdéseken. Ezek nem a működési mechanizmust, vagy személyeket érintenek, hanem azt a kérdést vetik föl, mi is tartozzék az NKA körébe? A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy nem összetartozó, nem kompatibilis tevékenységek halmaza került össze és emögött kultúrpolitikai átgondolatlanság áll.

Kezdem is rögtön magával a **kultúrpolitika** fogalmával. Kell-e ilyesmi, és ha igen, mire terjedjen ki? Véleményem szerint minden jólmenő és civilizált országban kultúrpolitika és annak tervezése tudatosan folyik, függetlenül attól, hogy azt „planning”-nek, „programming and budgeting”-nek, vagy „forecasting”-nak nevezik. Attól, hogy a marxizmus fogalmával súlyos visszaélések történtek és gyakorlatilag rettenetesen lejáratták, ugyanez áll a tervezésre is. Elég megnézni, hogy kultúrpolitikával, kutatástervezéssel, könyvtári-szakirodalmi információs fejlesztéssel milyen súllyal foglalkoznak a jólmenő, konszolidált nyugati világban (pl. Németország, USA, Franciaország). A mikrogazdasági „business informati-on” pedig más kategória. Nem kultúrpolitikai kérdés.

Érdemes viszont a **makroinformációra** pillantást vetni a „Fórum az információs társadalomról” címmel, 1995. június 23-án Brüsszelben rendezett széleskörű összejövetel népes magyar küldöttségének listájára. Ebből kiderül, hogy sem az MKM, sem a könyvtári szakma egyetlen képviselője nem kapott benne helyet. Ettől teljesen független, vajon milyen volt a többi küldöttség összetétele. A dolog érdekessége az, hogy az **információs társadalom**, mindenhol, ahol ez már létezik, vagy létezni vélnek, nagyon jelentős részben a könyvtári-információs szakmára épül. Magyarországon ennek a szakmának jelenleg nincs, csak **deklaratív becstülete** és nem tekintik a modernizáció egyik fő eszközének, ezért érdekképviselői sem hatékonyak.

A továbbiakban néhány kérdést teszek fel, anélkül, hogy tudnám ezekre a választ, vagy legalábbis a jelenlegi körülmények közötti megvalósíthatóságukat. E kérdéseket mégis fölteszem, mert úgy gondolom, hogy legalább érdemes elgondolkozni rajtuk. Nem követem tehát az anekdotabeli Budapestre látogató parasztcsalád kérdés-felelet játékát. Ez körülbelül úgy hangzik, hogy elmenvén a Lánchíd mellett, a gyerek megkérdi: mi ez, idesapám? Tudja a franc – hangzik a válasz. A Parlament előtt megismétlődik a dialógus, majd ugyanez a királyi

várnál. Anyjuk végül megunja a gyerek okvetetlenkedő kérdéseit és rászól: hagy már idesapádat békén. Hagyjad, anyjukom, szól az atya, hadd kérdezzen a gyerek, attul okosodik.

Nos, nem bizonyos, hogy az alábbiakban feltett kérdésekre jelenleg van-e érvenyes válasz, de abban bizonyos vagyok, hogy érdemes feltenni ezeket.

1. **Az NKA-ba valók-e** a produkciók támogatására szánt pályázatok a könyvtárügyre, és ugyanez áll a múzeumokra és levéltárakra is. A múzeumokra talán kisebb mértékben. A könyvtár produkciója ugyanis **működőképessége**. Ehhez elsősorban információhordozók, eszközök és ezek elhelyezése szükséges, továbbá a kezelőszemélyzet. Az NKA szinte minden területén viszont produkciók szükségesek, színelőadások, zeneművek, amatőr táncsoportok fellépése, népi fafaragások támogatása stb. formájában. Produkcióként ide tartoznak természetesen a könyvek és a folyóiratok támogatása is. Ezek azonban mind **egyedi** és többnyire **egyszeri** akciók. Szemben velük a könyvtár mindenekelőtt **munkahely**, ahol egyidejűleg vagy típusok szerinti funkciókban: oktatóhely, kutatóhely, szórakoztatási-ismeretterjesztési hely. Minden analógia sántít, de e tekintetben klinikára hasonlít, ahol egyidejűleg folyik a munkaerő regenerálása (gyógyítás), oktatás és kutatás. Hozzáteszem, hogy a könyvtári-munkahelyi funkció bizonyos mértékig még a munkaerő regenerálódását is elősegíti. A könyvtári munkahelyet nem lehet összehasonlítani semmilyen más NKA-beli szakmai funkciórendszerrel. Amíg a táncgyűttesek, a folklór-bemutatók stb. támogatása alulról jövő kezdeményezésen és az ehhez szükséges pályázatokon alakul, addig a könyvtári-információs szakmát nem piaci alapon, a levéltárakhoz és hasonló tevékenységeket ellátó intézményekhez állami finanszírozással, kultúrpolitikával **felülről** kell irányítani. Nem gyámolítással és nem részletes beavatkozással.

2. Érdemes volna elgondolkozni, hogy a külföldi könyv és folyóirat (és egyéb információhordozó) beszerzési összegét nem lehetne-e a forintnak a vezető valutákhoz való árfolyama szerint indexelni? Nem reménytelen költségvetési emelésekért harcolni, hanem a modernizációs célokra szolgáló pénzből (ha van ilyen) félretenni évente mintegy 100-200 milliós összeget és abból kompenzálni az inflációból és a devalválódásból adódó hiányokat néhány erre kijelölt alkalmas intézmény esetében. Ezeket az intézményeket kormányzatilag ellenőrizni kell feladatuk végrehajtásában olyan értelemben is, hogy az általuk beszerzett anyagokat azonnal a legolcsóbban **hozzáférhetővé teszik** szükséges formában. Ily módon a kompenzáció nem lobbyelőny, hanem **kötelezettség**.

3. További kérdés: nem lehetséges-e akár kormányzati eszközökkel odahatni, hogy elsődlegesen a modernizáció szempontjából (ebben természetesen a társadalomtudományok is) a legfontosabb, minden ami a világban tudományos értéknek tekinthető, az Magyarországon **legalább egy példányban legyen meg**, és csak másodsorban érdekes, hogy hol. Azt, hogy egy-egy könyvtár folyóiratgyűjteménye mennyire teljes, inkább könyvtártörténelmi téma. A hangsúlyt azonban a kutatás-modernizáció érdekeire kell helyezni. Az e pont alattiak szorosan összefüggnek a 2. pont alattiakkal.

4. **Aligha megkerülhető** – és ha az ún. Bokros-csomagnak van értelme – akkor az az, hogy a kulturális-tudományos intézményeket, ha olykor méltatlan formában is, de **gazdálkodásra** szorítja. Ennek egyik formája lehetne olyasmi, amit én **konzorcialis szemléletnek** nevezek. Arról lenne ugyanis szó, hogy önállósá-

guk fenntartásával a hasonló kategóriájú, azonos vagy hasonló profilú könyvtárak **konzorciumokban** végzik munkájukat. Önállóság megszüntetését csak a legritkább és legindokoltabb esetben kell alkalmazni, mivel olyan országokban, amelyek történelmük során gyakran váltak hadiutakká, meg kell őrizni lehetőleg mindent, ami hagyományt, múltat, vagy akár helyi identitást képvisel. Konzorciumban, és nem valamiféle, valójában soha nem élt kooperációs intézményeket lehetne pl. logisztikában (konzerválás, kötészet, sokszorosítás, nyomda stb.) sőt még esetleg gazdasági beszerzések és nyilvántartások szempontjából is úgy közösen működtetni, hogy ebben ne csak a finanszírozónak és használóknak, hanem nekik maguknak is **érdekévé válna** ez a működési forma. Fontos lehetne például a szakirodalmi informatika továbbfejlesztése is, közös sztenderdek alkalmazása a jelenlegi számítógépes bazárok helyett, valamiféle **nem uniformizálásra**, de a jelenleginél **egységesebb eljárásokra törekedni**. Nem lehetne-e azon gondolkodni, hogy az érdekelt könyvtárak legjobb szakembereiből **fejlesztő részleget hozzanak létre**? Nem KMK-szerű megoldásra gondolok, hanem inkább az eddig sikeres IIF-fel egybeépült szakértőcsoportokra. Tudom, hogy a fent elmondottak nem állnak érdekében sem a külföldi, sem a belföldi számítógépes szállítóknak és szervizeknek. Kicsi is az esélye annak, hogy ebből legyen is valami, de legalább beszéljünk róla és ne tegyünk úgy, mintha minden rendben lenne.

5. Végül ugyancsak megfontolandó kérdésnek vetem föl: ha a kormányzati tényezők a könyvtár-informatikai szakmát valóban **társadalmi dinamizáló** tényezőnek tekintik és a modernizáció egyik fejlesztési feltételének, és annak felismerését, hogy **nemzetközi integráció** aligha képzelhető el **nemzeti szakmai integráció nélkül**, nem volna-e célszerű a kormány **tudománypolitikai kollégiuma** és/vagy modernizálási irodája mellett létrehozni egy szakértői testületet az ország szakirodalmi információ ellátása érdekében? Annál is inkább, mint-hogy az MKM (VKM, Népművelési Minisztérium stb.) fennállása óta erre sosem volt képes és az OMFB sem tudott megbirkózni e feladatokkal, még ha gyártatta is az erre szánt koncepciókat (egyikben-másikban magam is résztvettem).

Az 1.–5. alattiakban összefoglalt kérdések és ezek bevezető szövege nem valami ellen, hanem **valamiért** szól. Az NKA szerepe rendeltetése szerint mind ebben nem túl jelentős, hiszen alulról jövő és különböző művészeti és irodalmi produkciónak támogatására hozták létre, nem pedig a modernizáció és az integráció elősegítésére. Minden esetre, ha az NKA kompetenciájában maradnak a közgyűjtemények, legalábbis részlegesen (különleges programok, kiállítások, gépbeszerzések stb.), a modernizációnak **egyensúlyban** kell lennie a közművelődési törekvésekkel. Valószínűleg sokan ismerik Stefan **Zweig** remek elbeszélését „A könyves Mendel”-ről (kötelező olvasmány is lehetne ebben a szakmai képzésben). Nem ennek a messianisztikus könyvrajongó figurának az újjáélesztéséről szólnak az elmondottak, hiszen könyves Mendel „Búcsú a tegnaptól” (Zweig másik remeke) kategóriájába tartozik.

Ez az előzetes hozzászólás a könyvtárszakma helyzetéről néhány kérdést és adalékot próbál körvonalazni, azzal, hogy ami a legfontosabbnak tűnik: az ország modernizációjához mind jobban hozzá tudjon járulni. És ne engedjük be a tevé a sátrunkba.

Dr. Rózsa György